

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra/Ústav pedagogiky a psychologie

**Srovnání edukačních přístupů J. A. Komenského
a J. J. Rousseaua**

**Comparison of J. A. Comenius's and J. J. Rousseau's
educational approaches**

bakalářská práce

Autor: Jiří Olexa
Studijní program: BUCPV - Učitelství praktického vyučování
Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Hábl, Ph.D.
Oponent práce: doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Jiří Olexa

Studium: P20K0169

Studijní program: B0114A300063 Učitelství praktického vyučování

Studijní obor: Učitelství praktického vyučování

Název bakalářské práce: **Porovnání edukačních přístupů J. A. Komenského a J. J. Rousseaua**

Název bakalářské práce AJ: Comparison of J. A. Comenius's and J.J. Rousseau's educational approaches

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Práce se zabývá porovnáním edukačních přístupů J. A. Komenského a J. J. Rousseaua, je koncipována jako teoretická hermeneutická studie. Interpretuje primární a sekundární zdroje související s výzkumem pedagogických přístupů těchto dvou významných myslitelů. K pochopení zmíněných principů je třeba nahlížet do děl samotných autorů i do děl, která se Komenským a Rousseauem zabývala. Oba autoři se vyznačují svým inovativním přínosem pro pedagogiku své doby. Rousseau i Komenský jsou zastánci "přirozenosti ve filosofii výchovy a vzdělávání", práce definuje základní rysy tohoto pojetí a vymezuje základní pojmy s ním související. Na závěr se vyvozují komparativní analytické závěry jejich pedagogických přístupů.

CACH, J., KYRÁŠEK, J. J.J. Rousseau a jeho pedagogický obsah. Brno: Rudé právo, 1967.

ČAPKOVÁ, D. Některé základní principy pedagogického myšlení J. A. Komenského. Praha: Academia, 1977.

HÁBL, J. Aby člověk neupadal v nečlověka. Komenského pedagogická humanizace jako antropologický problém. Červený Kostelec: nakl. Pavel Mervart, 2015.

HÁBL, J. Na charakteru záleží. Problém učitelnosti dobra. Červený Kostelec: Nakl. Pavel Mervart, 2020.

KASPER, T., KASPEROVÁ, D. Dějiny pedagogiky. Praha: Grada, 2008.

KOMENSKÝ, J. A. Didaktika velká. Brno: Komenium, 1948.

KOMENSKÝ, J.A. Informatorium školy mateřské. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

PALOUŠ, R. Čas výchovy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991.

PALOUŠ, R. Komenského Boží svět. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992.

PATOČKA, J. Komeniologické studie I.II.III. Praha: Oikoymenh, 1997.

PELCOVÁ, N. Filozofická a pedagogická antropologie. Praha: UK, 2004.

ROUSSEAU, J. J. Emil, čili o vychování. Praha: Dědictví Komenského, 1910.

ROUSSEAU, J. J. Vyznání. Překl. Luděk Kult. Praha: Odeon. 1978.

Zadávací pracoviště: Katedra pedagogiky a psychologie,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jan Hábl, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Pavel Vacek, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 23.2.2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci „*Srovnání edukačních přístupů J. A. Komenského a J. J. Rousseaua*“ vypracoval pod vedením vedoucího závěrečné práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 25.04.2023

Jiří Olexa

Poděkování

Děkuji vedoucímu diplomové práce prof. PhDr. Janu Háblovi, Ph.D. za poskytnuté rady, odborné vedení práce a vstřícný přístup.

Anotace

Práce se zabývá porovnáním edukačních přístupů Jana Amose Komenského a Jeana Jacquesa Rousseaua, je koncipována jako teoretická hermeneutická studie. Interpretuje primární a sekundární zdroje související s výzkumem pedagogických přístupů těchto dvou významných myslitelů. K pochopení zmíněných principů je třeba nahlížet do děl samotných autorů i do děl, která se Komenským a Rousseauem zabývala. Oba autoři se vyznačují svým inovativním přínosem pro pedagogiku své doby. Rousseau i Komenský jsou zastánci "přirozenosti ve filosofii výchovy a vzdělávání", práce definuje základní rysy tohoto pojetí a vymezuje základní pojmy s ním související. Na závěr se vyvozují komparativní analytické závěry jejich pedagogických přístupů.

Klíčová slova

Komenský, Rousseau, výchova, vzdělávání

Annotation

This thesis compares the educational methods of J. A. Comenius and J. J. Rousseau. It is structured as a hermeneutical study. It interprets the primary and secondary sources related to the research of pedagogical approaches of these two important scholars. To gain a proper understanding of the methods, it is necessary to mention the direct works by these authors, as well as works that regard the authors themselves. Rousseau and Comenius are both followers of the „naturalness in the philosophy of upbringing and education“ – this thesis defines the basic attributes of this approach and defines the essential related vocabulary. By the end we deduce analytical conclusions of their pedagogical approaches.

Key words

Comenius, Rousseau, education, upbringing

Obsah

1. Úvod.....	8
2. J. A. Komenský a J. J. Rousseau v historickém kontextu	9
2.1 Jan Amos Komenský (1592-1670)	9
2.2 Jean Jacques Rousseau (1712-1778).....	13
3. Edukační přístupy J. A. Komenského a J. J. Rousseaua	17
3.1 Vnímání přirozenosti člověka.....	18
3.1.1 J. A. Komenský	18
3.1.2 J. J. Rousseau	21
3.2 Edukační přístup – Cíl vzdělávání.....	23
3.2.1 J. A. Komenský	23
3.2.2 J. J. Rousseau	24
3.3 Edukační přístup – Obsah vzdělávání.....	25
3.3.1 J. A. Komenský	25
3.3.2 J. J. Rousseau	29
3.4 Edukační přístup – Metoda předání vzdělání.....	31
3.4.1 J. A. Komenský	31
3.4.2 J. J. Rousseau	34
3.5 Edukační přístup – Vzdělávání žen	35
3.5.1 J. A. Komenský	35
3.5.2 J. J. Rousseau	35
4. Porovnání edukačních přístupů J. A. K. a J. J. R.	36
4.1 Cíl vzdělávání	36
4.2 Obsah vzdělávání	37
4.3 Metoda vzdělávání	39
4.4 Vzdělávání žen	40
5. Závěr.....	42
6. Citovaná literatura	44

1. Úvod

Tato bakalářská práce má za cíl porovnat vybrané edukační přístupy Jana Amose Komenského a Jeana Jacquese Rousseaua. Pro pochopení jejich myšlenek a přístupů je v první řadě důležité, jejich zařazení v rámci historické doby, ve které žili. Oba tyto myslitele jejich doba nějakým způsobem poznamenala a určila, jakým směrem se ubíraly jejich myšlenky a přístup ke vzdělávání.

Následuje přiblížení vybraných edukačních přístupů, zejména se jedná o edukační přístupy v otázkách cíle, obsahu a metod vzdělávání. Okrajově také přístup ke vzdělávání žen a jejich vnímání přirozenosti člověka.

Tyto vybrané edukační přístupy porovnávám se snahou popsání a podtrhnutí hlavních odlišností mezi významnými mysliteli.

2. J. A. Komenský a J. J. Rousseau v historickém kontextu

2.1 Jan Amos Komenský (1592-1670)

Doba Komenského života 1592-1670 je význačná svou nestálostí a velkým vývojem ve všech aspektech společnosti. Ať už na poli života sociálního, náboženského, politického, či ekonomického. Tento vývoj byl velmi prudký, zejména na území západních států. Na území střední Evropy se dostával spíše plíživě, z důvodu stále silně upevněného feudalismu. Náboženský život této doby byl utvářen reformačním sporem o podobě křesťanské víry. Na území českých zemí byl tento spor utvářen táborem protireformačním, vedeným Habsburky a loajální katolickou šlechtou.¹

Reformační tábor v českých zemích byl decentralizovaný, zejména pak ho ovlivňovala velmi silná husitská tradice. Sílila nová reformační hnutí: Jednota bratrská, luteránství. Tyto náboženské spory vyvrcholily stavovským povstáním české šlechty proti Habsburkům v letech 1618-1620, které bylo neúspěšně zakončeno porážkou na Bílé hoře roku 1620. Toto povstání započalo období třicetileté války, které bylo zakončeno Vestfálským mírem roku 1648. Po bitvě na Bílé hoře vítězní Habsburkové ustanovili katolickou víru jediným povoleným vyznáním. Obyvatelstvo mimo poddané bylo donuceno přijmout katolickou víru nebo opustit území českých zemí, poddaní museli konvertovat povinně.²

Komenský velice výstižně shrnuje nastávající období po konci třicetileté války, k situaci v Jednotě bratrské ve své knize *Kšaft umírající matky jednoty Bratrské*. „Co prohlášeno jest v Písmě Božím, že věk jeden pomíjí a jiný nastává, ačkoli země na věky trvá, to se splnilo na všech, kteříž byli před námi a plní na nás všech, kteří jsme nyní, a plnění bude na všech, kteříž budou po nás. V každé společnosti lidské, v domech, městech, královstvích a církvích, všudy jedno pomíjí, druhé nastává. I nyní co se pod nebem děje, vidíte: pomíjejí a proměnu berou království některá a v nich národy, jazyky, práva, náboženství, proto bez pochyby, že nastává jiný věk.“³

Období 17. století představuje dobu přelomu dozrívajícího humanismu a renesance a nově příchozího baroka. Tato doba zahrnuje spoustu válečných konfliktů, epidemii

---

¹ PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. str. 252.

² *Tamtéž*, str. 252.

³ KOMENSKÝ, J. A. *Kšaft umírající matky jednoty bratrské*. Praha: Spolek Komenský, 1928. str. 54.

a rozvratů. Všechny tyto historické události je důležité znát pro pochopení vývoje Komenského myšlení, strastí a názorů v průběhu času. ⁴

Zámožná rodina Komenských patřila do církve Jednoty bratrské. Tato církev vznikla v období husitských válek, kdy umírněná církev podobojí hledala smír s katolickou církví. Zároveň se Jednota stavěla převážně na stranu chudšího obyvatelstva. Jakožto následovníci Petra Chelčického se snažili prosazovat svědomí jako nedílnou součást víry a odmítali jakékoli násilí. Jejich touha po duchovní čistotě zahrnovala odmítání účasti ve válkách či odmítání úřední moci. ⁵

Komenský se narodil na území jihovýchodní části Moravského markrabství roku 1592, avšak o přesnou lokalitu jeho narození dodnes kolují spory. Jako nepravděpodobnější místa se udávají obce Nivnice, Komňa a Uherský Brod. ⁶

Komenský si z Jednoty odnáší především vědomí závislosti na bohu, otevřenost pravdě, morální zásadovost a pacifismus. Původní náboženská vymezenost v důsledku teologického vývoje Jednoty bratrské se velmi pozměnila. Přijímání bohatých nebo vzdělaných lidí za členy církve již nebyl problém, jako to bývalo ještě za časů rodičů Komenského. ⁷

V důsledku moru Komenský již ve svých 12 letech ztratil dvě sestry, otce i matku a posléze se dostal do opatrovnictví. ⁸

Opatrovníci ho zapojili do fyzické práce a upřeli mu tak kvalitní základní vzdělání. Do svých 12 let navštěvoval školu ve Strážnici, která však nenaplňovala jeho potřeby. Ve studiu pokračoval až v šestnácti letech, kdy jej Bratrská komunita poslala na studia na Přerovské gymnázium. Během gymnazijních studií se mladý Komenský poznal s rektorem, biskupem Janem Láneckým, který si všiml Komenského nadání a přijal ho za syna. V nové rodině získal jméno Amos. Biskup se přimluvil za Komenského u významného šlechtice Karla ze Žerotína, což později umožnilo Komenskému možnost studia na Univerzitě. ⁹

---

⁴ PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. str. 252.

⁵ HÁBL, J. *Aby člověk neupadal v nečlověka*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. str. 19.

⁶ Tamtéž, str. 19.

⁷ Tamtéž, str. 21.

⁸ PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. str. 252.

⁹ HÁBL, J. *Aby člověk neupadal v nečlověka*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. str. 26.

Roku 1612 nastoupil na studia do Nassavské akademie v Herbornu. V letech 1613 a 1614 pak do Heidelbergu, kde studoval bohosloví. Odtud přichází s myšlenkou umožnění vzdělání všem a v rodném jazyce.¹⁰

Komenského zájem o přírodní vědy byl natolik rozsáhlý, že si v Heidelbergu pořídil drahý originál Koperníkova spisu „*O pohybech těles nebeských*“. Významnost tohoto spisu tkví zejména v jeho popisu heliocentrické koncepce. Spis si koupil za svoje poslední peníze a musel tak z univerzity absolvovat cestu zpět na Moravu pěšky. To jen potvrzuje obrovský zájem o vědění tohoto učence.¹¹

Komenský se po návratu zpět na Moravu stává ředitelem gymnázia ve svých 22 letech a následně zahajuje svou kazatelskou dráhu církve Jednoty bratrské. Jako jeho kazatelské působiště byla určena obec Fulnek. Krátce před přestěhováním do Fulneku se Komenský oženil s Magdalenou Vizovskou.¹²

Po návratu zpět na Moravu se zaměřil na dva velké projekty – encyklopedický latinsko-český glosář nazvaný *Thesaurus linguae Bohemicae*. Jednalo se o frazeologický, gramatický a stylistický slovník. Druhé dílo *Theatrum universitatis rerum*, mělo být uspořádáno jako encyklopedie o 28 svazcích, která by obsahovala základní informace o všech věcech na zemi. Obě díla naneštěstí shořela při požáru Lešna.¹³

Události roku 1620 na Bílé hoře a účast Komenského na korunovaci Fridricha Falckého způsobily, že během podzimu roku 1621 byl na něho vydán zatykač. Z toho důvodu zanechal rodinu doma v Přerově a sám se ukrýval na různých místech severní Moravy. Morová epidemie připravila Komenského o syna, ženu i druhé nenarozené dítě.¹⁴

Roku 1622 se opět ukazuje jeho zájem v kartografii a přírodních vědách. Toho roku vydal mapu Moravy, která měla za úkol opravu chyb map dřívějších.¹⁵

Komenského tragédie pokračuje roku 1623, kdy obsáhlou knihovnu na fulneckém náměstí, na které si tolik zakládal, nechali jezuitští řeholníci veřejně spálit. Dům Jednoty bratrské byl zbořen a celá obec rozptýlena tak, že nezůstal kámen na kameni.¹⁶

Pro svět literatury však všechny Komenského ztráty znamenaly přínos. Z jeho zármutku a nepochopení smyslu života vznikla velká díla jako *Truchlivý* nebo

---

¹⁰ PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. str. 252.

¹¹ HÁBL, J. *Aby člověk neupadal v nečlověka*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. str. 26.

¹² *Tamtéž*, str. 27.

¹³ *Tamtéž*, str. 27.

¹⁴ *Tamtéž*, str. 34.

¹⁵ FLOSS, P. *Labyrint srdce a ráj světa*. Příbram: Fénix, 1992. str. 170.

¹⁶ HÁBL, J. *Aby člověk neupadal v nečlověka*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. str. 34.

Labyrint světa a ráj srdce. Spolu s hrůzami třicetileté války se spolehlivé jistoty života vytrácí, pravda nebo lež se prolíná a svět je jakýsi rozmazaný, matoucí. Je jasné, že náprava možná jen tak nebude, proto Komenský hledá alespoň východisko pro sebe i druhé.¹⁷

Dne 31. 7. 1627 byl vydán rekatolizační patent Ferdinanda II., který udával lhůtu půl roku pro heretiky, aby opustili zemi. Začátkem roku 1628 proto mnoho členů jednoty bratrské opustilo zemi a vydalo se hledat náhradní domov do polského Lešna. Komenského pobyt zde byl přerušen několika cestami do zahraničí, a to 1641-1642 do Anglie, 1642-1648 do Švédska a do 1650-1654 Uher. V Lešně se stal rektorem gymnázia, sekretářem jednoty bratrské a otcem čtyř dětí se svou novou ženou. Z působení na gymnáziu pochází jeho velký zájem o pedagogiku.¹⁸

Během pobytu v Lešně měl zároveň čas se podrobněji věnovat vzdělávání v oblasti filosofie. Čerpal z prací W. Ratkeho a E. Bodina, kdy si začal více uvědomovat potřebu vzdělání. To ho přivedlo k tzv. pansofii (univerzální moudrosti), kterou dále prohluboval.¹⁹ Komenský pociťoval potřebu zlepšení české a později i celoevropské společnosti. Prvotním pokusem měla být reforma českého školství a vzdělávacího systému.²⁰

Roku 1641 cestuje Komenský do Anglie, kde se setkává s jeho přáteli a podporovateli. O rok později občanská válka v Anglii rozdělila jeho podporovatele do různých frakcí, a tudíž jeho vliv na krále a parlament nebyl možný. Pomalu se ukazovalo, že jeho vliv v Anglii nebude tak mocný, jak si zpočátku myslel a přijal proto pozvání do Švédska.²¹

Zde sehrál důležitou roli švédský obchodník se zbraněmi Luis de Geer, který byl ochotný Komenského práci pro Švédsko zafinancovat. Komenský viděl potenciál v politické pomoci pro svou domovinu. V Čechách v té době zuřila třicetiletá válka a Komenský doufal, že Švédové by mohli pomoci Čechy osvobodit od Habsburků. Pro Švédy vytvořil v rámci spolupráce nová vydání učebnic a teoretické znalosti o možném učení jazyků.²²

S přáteli se neshodl na politických názorech, proto se vrátil ze Švédska zpět do Lešna. Dne 24. 10. 1648 byl podepsán Vestfálský mír. Po dlouhých rokováních, byl tento

---

¹⁷ PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. SPN : 1957, Praha. str. 252.

¹⁸ HÁBL, J. *Aby člověk neupadal v nečlověka*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. str. 86.

¹⁹ Komenský pansofii definuje jako: „Cesta k nápravě konfliktního světa“. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*.

²⁰ HÁBL, J. *Aby člověk neupadal v nečlověka*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. str. 88.

²¹ PATOČKA, J. *Komeniologické studie*. Praha: Alfaprint, 1997. str. 426.

²² PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. SPN : 1957, Praha. str. 252.

mír potvrzen norimberskými dohodami z roku 1650. Výsledné podmínky vzaly českým vyhnancům poslední naději na vrácení se zpět do vlasti.²³

Následně přijal pozvání do Horních Uher konkrétně do Šaryšského (Blatného) Potoka kvůli reformaci zdejší školy. Napsal program teoretický ve spisu, „*Schola pansophica*“ (*Škola vševědňá*), který podrobně nastiňuje reformu sedmitřídní latinské školy v duchu pansofických myšlenek. Tuto myšlenku zkoušel ověřit i v praxi, ale rodiče zavedení novot odmítli. Z toho důvodu se Komenský rozhodl zemi opustit a vrátit se zpět do Lešna. Ještě v Uhrách však stihl napsat knihu *Orbis Pictus*. Tato kniha shrnuje základy zeměpisu, astronomie, fyziky i biologie člověka.²⁴

V srpnu roku 1655 vpadla Švédská vojska do Polska, což vyvolalo polsko-švédskou válku. Švédská vojska se bez odporu zmocnila Lešna, avšak nemohl se zdržet. Polské osvobození města sebou neslo drancování. Výsledkem konfliktu bylo vypálení Lešna včetně knihovny obsahující Komenského spisy, např. Poklad jazyka českého, na kterém Komenský pracoval 44 let.²⁵

Poté se Komenský vydal na putování Evropou a usídlil se v Amsterdamu, kam za ním později dorazila i jeho rodina. Pracoval zde jako profesor. V letech 1657-1658 vyšel soubor spisů *Veškeré spisy didaktické*. Kvůli své pracovní vytíženosti neměl čas se věnovat synovi Danielovi, a proto ho poslal k rektoru Rombergovi. Ke konci života začal Amos sepisovat svůj životopis, ze kterého se však dochovaly pouze zlomky. Po vleklých zdravotních problémech zemřel roku 1670 a byl pochován v nizozemském Naardenu.²⁶

2.2 Jean Jacques Rousseau (1712-1778)

Francie za dob Ludvíka XIV. dosáhla v oblasti literatury, politiky i umění nebývalé výše. Ale význam a blahobyt občanstva, zejména řemeslníků výrazně poklesl. Ludvík XIV. svého následovníka nabádal k podpoře pracující třídy. Poměry ve společnosti změnila až Velká francouzská revoluce.²⁷

Církev, v té době vážená, si vymínila desátek z každé úrody a daně králi platila pouze dobrovolně. Na oplátku však církev provozovala a udržovala střední a vysoké školství.

---

²³ PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. SPN : 1957, Praha. str. 252.

²⁴ *Tamtéž*, str. 252.

²⁵ *Tamtéž*, str. 252.

²⁶ *Tamtéž*, str. 252.

²⁷ NOVÁK, J. *O životě, názorech a spisech Rousseauových*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 249.

Po smrti Ludvíka XIV. prodělala Francie několik hospodářských krizí. Za právoplatného nástupce Ludvíka XV. prozatímně vládl Filip Orleánský, až do královny zletilosti. Lidé z králova nejbližšího kruhu se obohacovali ze státní pokladny tak dlouho, až roku 1750 vypukla revolta, která však byla záhy potlačena.²⁸

Jean Jacques Rousseau se narodil roku 1712 v Ženevě do rodiny Issaca Rousseaua, hodináře. Zuzana Bernardová, matka Jacquese, pocházela z vyšší společenské třídy než Issac, z toho důvodu rodiče Bernardové nechtěli svatbu povolit. Ke svatbě došlo pouze díky tomu, že bratr Zuzany si vzal sestru Isaaca a ta si dala podmínku, že si Issac vezme Zuzanu. Jak sám Rousseau říká, jeho neštěstí začalo již při narození. „Matku stálo moje zrození život a bylo prvním z mých neštěstí.“²⁹

Jacques nenavštěvoval školu, avšak po večerech trávil čas četbou knih s otcem. Knihy to byly často složité na pochopení pro malé dítě, např. *Plutarchovy životopisy*. S tetou pak rozvíjel vztah k hudbě, kvůli které odešel do Paříže. Zde se chtěl prosadit s nápadem zaznamenávat noty pomocí čísel. Nápad byl sice uznán, ale v praxi neprokázán, což vedlo k sepsání spisu *Úvaha o moderní hudbě*.³⁰

Jelikož se otec pohádal s francouzským kapitánem Gautierem, měl být obviněn z rušení veřejného klidu. Aby neskončil ve vězení, raději opustil zemi a výchova Rousseau tak připadla na strýce s tetou. Poté byl poslán k pastoru Lambercierovi, aby se naučil latinsky a dostal alespoň základní vzdělání. Po návratu dostal práci jako písař, z které ho pro neschopnost brzy vyhodili. Poté se dostal k mistru Ducommunovi do učení jako rytec. Mistr byl ale zlý, krutý a trestal za každou drobnost. Rousseau se tedy jednoho dne už raději nevrátil.³¹

Dostal se do Savojska k paní de Warens, která kromě jiného, měla zálibu v obracení protestantů na katolicismus. Z původního kalvinisty se tak stal katolík, ale základní pravdy kalvinismu mu zůstaly blízké, tzn. zápal k samotnému bohu a pravdě. Konvertovaný Rousseau hledal práci jako lokaj, ale nevydržel příliš dlouho. Vrátil se zpět k mamince, jak přezdíval paní de Warens, která jej poslala studovat na kněze. Veškerá jeho snaha o učení čehokoliv, však povětšinou dopadla neúspěšně. A tak od roku 1732 do roku 1740 pobýval u paní de Warens v Annency.³²

---

²⁸ NOVÁK, J. *O životě, názorech a spisech Rousseauových*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 249.

²⁹ ROUSSEAU, J. J. *Vyznání*. Praha: Odeon, 1978. str. 19n.

³⁰ *Tamtéž*, str. 326

³¹ *Tamtéž*, str. 351.

³² *Tamtéž*, str. 373.

Na přání paní de Warens Jacques vstoupil do církevního semináře. Upjatý způsob života však Rousseauovi nevyhovoval a upnul se znovu k zájmu o hudbu. Začal se tedy u hudebníka le Maintre učit zpěvu a hře na flétnu. Rousseau měl odcestovat s panem le Maintre z Annency, ale utekl, když Maintre dostal epileptický záchvat. Své zbabělosti v díle *Vyznání* velice lituje.³³

Rozhodl se vrátit zpět k mamince (paní de Warens), za kterou musel do Chambéry. Začal pracovat jako písař, ale přitom si dodělal vzdělání, aby mohl učit hudbu. Pohyboval se především v kruhu dívek z bohatších vrstev, u nichž měl velký úspěch.³⁴

Později se seznámil s Terezou Levasseurovou, která se stala jeho družkou. Tereza neuměla, číst ani psát, ale měli spolu pět dětí, které však postupně umístili do sirotčince. V knize *Émil*, čili o vychování toto popisuje jako svůj nejhorší čin, kterého lituje. Pedagogické přístupy, které v knize popisuje, v praxi na svých dětech vyzkoušet nestihl.³⁵

Roku 1753 byla vypsána Dijonskou akademií cena na spis „O povstání a příčinách nerovnosti mezi lidmi. Rousseauův spis vyvolal rozporuplné ohlasy a dostal se do tak velkého povědomí, že ho lidé začali řadit na stejnou úroveň jako např. Voltaira. Tomu se to samozřejmě nelíbilo, takže Rousseauovo dílo kritizoval. Rousseau tvrdil, že příčinou bídy lidstva je věda a umění a vyřešit ji dokáže návrat k přírodě. Voltaire však oponoval, že za bídou stojí nevědomost a pověra a kritizoval tak Rousseauovo dílo. Paradoxně oba dva bojovali za stejnou věc, tedy svobodnější společnost, reformu absolutismu a náboženství.³⁶

V roce 1762 vydal Rousseau dílo *Émil a Společenská smlouva*. Obě díla byla natolik kontroverzní, že od společnosti sklidila vlnu kritiky. Znepokojivými faktory byla zejména kritika do té doby běžné jezuitské výchovy, čímž proti sobě poštval církev. Dne 8. 6. 1762 byl na Rousseaua kvůli tomu vydán zatykač a kniha *Émil* čili o vychování byla spálena.³⁷

Od tohoto incidentu začal podezřívát ze spiknutí všechny své přátele, čímž je proti sobě poštval. Následujících čtyři roky cestoval skrze Francii, občas se někde usadil, ale po chvíli zase cestoval na jiné místo. Na rok dokonce odcestoval do Anglie, ale opět ho posedl stíhomam a musel se vrátit zpět do Francie. Duševní choroba, kterou trpěl dlouhodobě, se při pobytu v Anglii rozvinula natolik, že se o něj Tereza musela starat.

---

³³ NOVÁK, J. *O životě, názorech a spisech Rousseauových*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 249.

³⁴ DOSTÁL, A. *Kdo je J. J. Rousseau*. Praha: Orbis, 1947. str. 11.

³⁵ NOVÁK, J. *O životě, názorech a spisech Rousseauových*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 249.

³⁶ *Tamtéž*, str. 249.

³⁷ ROUSSEAU, J. J. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989. str. 280.

Ta však onemocněla a nebyla pomoci Rousseauovi schopna. Odstěhovali se tedy s Terezou na statek v Ermenonville výměnou za svůj veškerý majetek, tam také Rousseau roku 1778 umírá.³⁸

---

³⁸ **DOSTÁL, A.** *Kdo je J. J. Rousseau.* Praha: Orbis, 1947. str. 11.

3. Edukační přístupy J. A. Komenského a J. J. Rousseaua

V této kapitole se zaměřuji na vybrané otázky pedagogických přístupů těchto dvou významných učenců.

Pedagogika je věda o výchově a vzdělávání člověka, proto se nezaměřuji pouze na didaktickou část vzdělávání, ale i na výchovu.

Pedagogické přístupy, které budu sledovat: Zaměřuji se především na cíl, obsah a metodu vzdělávání, dále pak na náhled k problematice vzdělávání žen v dané době. Těmto přístupům předchází podkapitola 3.1, osvětlující problematiku, která výrazně ovlivňuje náhled na celkové vzdělávání, dle těchto myslitelů.

Jednotlivé podkapitoly rámcově obsahují názory na:

1. Výchovu (morálku)
2. Vzdělávání (didaktiku)
3. Náboženství

Výchova (morálka) se v odborné literatuře definuje jako záměrná, cílevědomá a všestranná působení za účelem utváření tělesných a duševních vlastností, které je v souladu s tradicemi dané společnosti.³⁹

Vzdělávání (didaktika) se v odborné literatuře definuje jako proces osvojování vědomostí, dovedností a návyků. Široce popsáno jako proces všestranné humanizace a kultivace zahrnující procesy jako socializace, enkulturace a personalizace.⁴⁰

Připomenu, že z pohledu širšího jsou výchova a vzdělávání považovány za procesy se vzájemnou provázaností.⁴¹

J. A. K. – Představitel pedagogického optimismu

Tento pohled je výrazně ovlivněn teologií, jelikož Komenský ve svých dílech o výchově (Didaktika velká) často vychází z Bible. Komenský tvrdí, že člověk má vlohy ke vzdělávání a výchově. Je však nutno, aby byl člověk vychováván. Optimisticky tvrdil, že je možné učit a vychovávat každého člověka bez ohledu na jeho individuální rozdíly.⁴²

J. J. R. – Představitel pedagogického pesimismu

---

³⁹ KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. str. 21

⁴⁰ *Tamtéž*, str. 23

⁴¹ *Tamtéž*, str. 23

⁴² *Tamtéž*, str. 33

Tento pohled je doslova opakem výchovného optimismu. Zastánci výchovného pesimismu zdůrazňují význam přirozeného vývoje člověka v souladu s přírodními zákony a mají sklony podceňovat celkové možnosti samotné výchovy. Samotný Rousseau pak dává na zřetel neovlivňování dětí výchovou do 12 let, a pokud ano, pak jen v ohledech zcela nejnutnějších. Dle něj vychovávaný musí sám přijít na důležitost učení obecně.⁴³

3.1 Vnímání přirozenosti člověka

Je důležité si uvědomit, že náhled na výchovu a vzdělávání člověka je velmi ovlivněn vnímáním přirozenosti člověka obou myslitelů. Jejich vnímání člověka silně vychází z jejich osobních humanitních a náboženských světonázorů. Nyní se pokusím popsat důležité momenty z náhledů vnímání přirozenosti člověka, které silně souvisí s jejich danými přístupy v edukaci. Jedná se o teze a myšlenky, které se spolu nejvíce prolínají.

K závěrům podkapitol 3.1.1 a 3.1.2 zmiňuji schopnost vnímat vývojovou psychologii lidí těmito mysliteli v závislosti na věku a vyzrálosti jejich žáků, ačkoliv jako vědecký obor vývojová psychologie v období Komenského ani Rousseauova života neexistovala.

3.1.1 J. A. Komenský

Komenský byl teologem a biskupem církve Jednoty bratrské a velmi zbožným člověkem. Reformní církev, ke které patřil, se odlišovala od katolického učení. Komenský chtěl, aby se jeho žáci vzdělávali i duchovně, bral to jako nepostradatelnou součást života. Bylo to užitečné pro zvládnutí života po životě.

Dle Komenského je člověk obrazem božím, tudíž je obdařen rozumem, touží po moudrosti a poznávání nových věcí, avšak potřebuje vést. Lidí vnímá Komenský jako úžasný boží dar, kdy člověk je na vrcholu světa. Člověk je schopen pozorovat, porovnat a porozumět tomu, co obsahuje svět. Měl by znát všechny věci, umět vládnout zvířatům a učit se zbožnosti.⁴⁴

Komenského vnímání antropologie člověka je definováno jako antropologický realizmus. Člověk je ontologicky dobrý, ale morálně pochybný. Hábl blíže specifikuje: „Ontologický realizmus znamená schopnost připustit rozporuplnost lidské povahy“.⁴⁵

---

⁴³ KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. str. 34

⁴⁴ PALOÚŠ, R. *Komenského boží svět*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. str. 45.

⁴⁵ HÁBL, J. *I když se nikdo nedívá*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. str. 150.

Bytost a bytí člověka se váže s důstojností a hodnotou, jelikož je Imago Dei (Obraz Boží). Skutky člověka jsou pochybné, některé pozitivní, jiné negativní. Proto by měl být pedagogicky formován charakter člověka. Hábl vysvětluje: „Má-li se člověk stát tím, kým má, musí být k tomu veden, vzděláván, humanizován“.⁴⁶ Z antropologického realizmu plyne humanizace, zlidšťování, uskutečňování potenciálu, který je člověku dán.

Z jeho vnímání přirozenosti člověka proto vyplývá vznik potřeb, se kterými je potřeba se seznámit a vládnout jimi. Mezi potřeby nepostradatelné pro správnou výchovu se řadí: autorita, řád, individualizace, hravost a autonomie. Toto jeho vnímání autonomie se dá shrnout jako „člověk se chce vzdělávat, není nucen“. Jinými slovy skutečně autonomní žák je, pokud se vzdělává na popud svůj vlastní, a to v průběhu svého celého života. Tato schopnost je velmi důležitá a nepostradatelná pro celý život.⁴⁷

Komenský věří, že každý z nás má talent a určité znalosti v sobě, jen je potřeba rozvíjet přirozené síly člověka. Podle něj se člověk se narodil se schopností k poznání, k souladu mravů a k milování boha nade všechno.⁴⁸

Lidská mysl obsahuje nekonečný prostor k uložení vědění, vzpomínek, pocitů a mnoho dalšího. Vše, co se do mysli jednou otiskne, zůstane v ní skryto. Znalosti a informace, které používáme, odkazujeme se na ně, jsou vidět na povrchu. Ačkoli paměť skýtá tolik místa, není vhodné učit se přebytné věci, nýbrž jen základní poznatky o všem, aby se v paměti snadněji našly, až je budeme potřebovat.⁴⁹

Na základě těchto poznatků a možností rozvíjení nadání každého člověka dělí Komenský děti do šesti skupin. Do první řadí bystré, chtivé a povolné, které stačí jen usměrňovat správným směrem a oni se učí co je třeba. Druhá skupina potřebuje pobízet do učení, ač se jedná o děti bystré a poslušné. Třetí skupina je sice učenlivá, avšak zatvrzelá a vzpurná. Při správném vedení by však i tyto děti mohly dojít dobrého vzdělání. Čtvrtá skupina zahrnuje děti, které jsou vzdělání chtivé, avšak jsou pomalejší a vše jim dlouho trvá. Zde je nutné vynaložit notnou dávku trpělivosti. Pátá skupina zahrnuje děti vzpurné

---

⁴⁶ HÁBL, J. *I když se nikdo nedívá*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. str. 151.

⁴⁷ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika to jest umění umělého vyučování*. Praha: I.L. Kober, 1892. str. 309.; Srov. Pelclová, N.: *Filosofická a pedagogická antropologie*. Praha: UK, 2004, str. 201.

⁴⁸ PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Praha. Nástin života a díla*. SPN : 1957, Praha. str. 252.

⁴⁹ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 450.

a liknavé, zde již je třeba opravdového učitele. Do poslední skupiny pak patří děti tupé, ze kterých většinou nakonec nic není.⁵⁰

Psychika člověka se mění s jeho věkem, vzděláním a výchovou. Ctnosti a vlastnosti člověk dostane v jakémsi základu a musí se postupně rozvíjet spolu s výchovou. Nic se nesmí uspěchat, vše má svůj čas. Je důležité odhadnout správný věk a rozpoložení dítěte k jeho vzdělávání. Do šesti let života je vhodné cvičit hlavně vnější smysly, protože se v této době nejvíce rozvíjejí. Ve věku šesti až dvanácti let trénovat paměť, protože právě v tomto věku toho pochyť nejvíce. V mládosti se pak trénuje čistý rozum a abstraktní myšlení.⁵¹

Patočka periodizuje vnímání přirozenosti člověka J. A. Komenským na tři hlavní období. Předpansofické období (bloudící člověk v Labyrintu světa), pansofické období (definice člověka ve Velké didaktice), člověk a věci lidské (Obecná porada). Dle Komenského je člověk mikrokosmem a přirozenost souvisí s tím, co jsou věci lidské: moudrost (mysli), zbožnost (srdce), klid (životní).

Vývojová psychologie a Jan Amos Komenský

Obsah Komenského děl neoddiskutovatelně pojednává o odlišných přístupech výchovy a vzdělávání člověka v závislosti na jeho věku. To dokazuje, že Komenský měl přirozený cit pro vývojovou psychologii člověka. Toto mé tvrzení bych chtěl obhájit celkovým obsahem knih (*Didaktika velká, Informatorium školy mateřské, Vševýchova*), konkrétně těmito citacemi:

„Jsou v chlapeckém věku, musí se proto vzdělávat, dle chápavosti svého věku.“⁵²

„Protože se vyvíjejí postupně, musí se i vzdělávat postupně.“⁵³

„Každý se má věnovat tomu co mu dovoluje jeho věk, ve vzdělání i výchově.“⁵⁴

Komenský říká: „Všechno učení má být rozděleno podle stupňů věku, tak aby se nic nepředkládalo k učení, co nepřipouští chápavost.“⁵⁵

---

⁵⁰ PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. Praha. *Nástin života a díla*. SPN : 1957, Praha. str. 252.

⁵¹ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 450.

⁵² KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova*. Bratislava: Obzor, 1992. str. 172.

⁵³ *Tamtéž*, str. 263.

⁵⁴ *Tamtéž*, str. 173.

⁵⁵ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 127.

3.1.2 J. J. Rousseau

Rousseauovo vnímání antropologie člověka definujeme jako ontologický romantismus. Člověk je ontologicky i morálně dobrý.⁵⁶

Rousseau: člověk je bezvýhradně dobrý, rodí se nevinný. Kazí se až vinou společnosti.⁵⁷

Berme na vědomí, že jeho vnímání přirozenosti člověka vychází silně z kontextu doby, ve které žije. Hábl konkrétně popisuje Rousseauovo vnímání své vlastní doby jako éru, kdy společnost provázela značná zkorumpovanost, dekadentnost a pokrytectví. Tato společnost na hraně novověku stále setrvala ve středověkých sociálních strukturách. Proto bylo jeho snahou utéct od této prohnité společnosti na venkov blízko přírodě.⁵⁸

Z tohoto jeho vnímání člověka, tzn. bezvýhradně dobrého a čistého (dokud jej společnost nestihne zkažit) vychází Rousseauův zobecněný názor, že do výchovy je nutno zasahovat co nejméně. Jakékoliv ovlivnění pravděpodobně výchovu vychovávaného může spíše zhoršit. Rousseau říká: „Nedávat naučení vede žáka, aby jej sám našel. Ve výchově totiž jde více o vedení než-li vyučování.“⁵⁹

Zde je velmi dobře vidět, jak Rousseauovské vnímání přirozenosti člověka velmi ovlivňuje přístup jeho vychovatelství. Dítě je dle Rousseaua přírodě mnohem blíže než dospělý člověk, z toho důvodu by vychovatel měl na žáka pouze dohlížet a sledovat vývoj dítěte, nijak zvlášť do něj nezasahovat.⁶⁰

Individuální výchova by měla člověka přimět k omezujícím předpokladům a naučit se správně pohybovat ve skutečnosti. Děti si nemají na nic zvykat. Je důležité děti připravit pro užívání jeho vlastních sil. Vše musí dělat s vlastní vůlí, tak aby rozumělo příčinám i následkům svých činů.⁶¹

Hlavní myšlenkou osvícenství je víra v rozum a rozvoj vědy. Rousseau byl naopak zastáncem návratu k přírodě a k přirozenému způsobu života. Rozum totiž oddaluje člověka od jeho přirozenosti a instinktů. Soucit a sebeláska předchází rozumu, proto Rousseau význam rozumu upozaduje. „Při veškeré své morálce by lidé byli jen obludy, kdyby jim

---

⁵⁶ HÁBL, J. *I když se nikdo nedívá*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2015. str. 149.

⁵⁷ ROUSSEAU, J. J. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989. str. 31

⁵⁸ HÁBL, J. *Na charakteru záleží. Problém učitelství dobra*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2020. str. 34.

⁵⁹ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 130.

⁶⁰ KASPER, T. a KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. str. 68.

⁶¹ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 44

příroda k podpoře rozumu nebyla dala soucit. Z této vlastnosti vznikají všechny společenské ctnosti.“⁶²

Přirozená svoboda je dle Rousseaua na základě hříšné společnosti vystřídána despektem a ponížením. Hlavním tématem osvícenecké doby, tzn. technickým pokrokem a rozumovým chováním, Rousseau opovrhne. Podle něj věda jen utlumuje city, vášně a svobodu.⁶³

Často proto přirovnává člověka ke zvířeti. „Jestliže nás předurčila ke zdraví, odvažují se tvrdit, že přemýšlení je proti přírodě a člověk, který uvažuje, je zvrhlé zvíře.“ Společnost udělá ze svobodného člověka otroka, tím se stane ustrašeným, chatrným a plazivým. Poté co ztratí svoje výhody, zapadne do společnosti, zdegeneruje. Tuto svobodu srovnává s člověkem, který má svobodné vystupování a není vázán žádnými společenskými dogmaty.⁶⁴

Soucit se stává nejsilnějším, pokud pozorujeme někoho, kdo trpí. Rozum však odvádí naši pozornost a soustřeďuje ji pouze na sebe sama. Z rozumu vzniká sebeláska, naopak mozek potlačuje to, co ho sužuje a trápí. Člověk často nedokáže rozpoznat vlastní základ, který mu příroda dala od změn vzniklých okolnostmi nebo pokrokem společnosti. Důležitým podkladem pro pochopení tohoto vývoje jsou studia politických a morálních skutečností. „Lidská duše byla poškozena v lůně společnosti tisícerými příčinami, stále se opakujícími, tím, že přijala množství znalostí a omylů, změnami těla i stálými otřesy vášní a změnila, abychom tak řekli, svůj vzhled tolik, že ji téměř nemůžeme poznat.“⁶⁵

Většina našich útrap v podobě únavy, vyčerpání nebo přemíry starostí pochází z našeho nerozvážného a prostopášného života. Nepřátelé, proti nimž nemá člověk žádné obrany, tvoří dětství, stáří, nemoci a tělesné vady. Přemýšlení je proti přírodě, člověk, který uvažuje je zvrhlé zvíře. Pohodlí, na které si člověk zvykl, mu přináší spoustu výhod, ale zároveň s ním, některé jeho smysly chřadnou a degenerují.⁶⁶

Vývojová psychologie a Jean Jacques Rousseau

Z nejvýznamnějšího pedagogického díla Rousseaua *Emil čili o výchově* je patrné, že J. J. R. neměl příliš cit pro správný přístup ve výchově a vzdělávání člověka s ohledem na

---

⁶² ROUSSEAU, J. J. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989. str. 107.

⁶³ *Tamtéž*, str. 107.

⁶⁴ *Tamtéž*, str. 107.

⁶⁵ ROUSSEAU, J. J. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda, 1949. str. 120

⁶⁶ *Tamtéž*, str. 120.

věk vychovávaného. Tím nemyslím, že by Rousseau neuměl rozlišovat mezi vývojovými stádii myšlení člověka, v tom byl Rousseau úspěšný. Avšak jeho přístup vůči věku vychovávaného pojal trochu neopatrně, dítěti by dal velkou autonomii v období, kdy s ní neumí pracovat.⁶⁷

3.2 Edukační přístup – Cíl vzdělávání

3.2.1 J. A. Komenský

Komenský tvrdí, že vzdělávání by mělo být všeobecné, nemyslí tím naučit se vše do hloubky, ale od každého oboru znát obecnou část. To je důležité pro tvorbu všeobecného přehledu vědění. To zajistí, aby člověk v průběhu života nebyl plně ztracen v ničem, s čím se může setkat. Na základě těchto znalostí si může člověk o čemkoliv udělat svůj vlastní úsudek.⁶⁸

Komenský: „Žádného člověka nelze vyloučit ze studia moudrosti a od vzdělávání ducha, natož mu v tom zabraňovat: „Sám sebe by nikdo neměl vyloučit ze vzdělávání.“⁶⁹ – z toho plyne, že vzdělání je určeno všem bohatým nebo chudým, ženám či mužům, starým i mladým, zkrátka všem bez rozdílu.

Avšak rozhodně se nedá tvrdit, že by se Komenský s výchovou omezoval pouze na období dětství a dospívání, Radim Palouš: „Nelze nepostřehnout, že Komenský vnímá výchovu jako „událost celého života“.⁷⁰

Komenský považuje celý lidský život za školu, kdy se člověk postupně posouvá za vyššími a náročnějšími cíli. Důležitou součástí života tvoří i porozumění mezi lidmi. Komenský věří, že dobrou výchovou lze podpořit dobré vztahy mezi lidmi, jejich štěstí a mír.⁷¹

Komenský přidružuje dle důležitosti k cíli výchovy: pěstování zbožnosti, dobrých mravů (důležité zejména při styku s lidmi a sociálním životem). Obojího může dosáhnout pouze člověk, který je moudrý. Moudrý pak je ten, který skutečně rozumí učlenění věci, myšlenek, řeči a cílům, prostředkům či způsobům konání, zkrátka ten, kdo skvěle rozlišuje

---

⁶⁷ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 140.

⁶⁸ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 95.

⁶⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova*. Bratislava: Obzor, 1992. str. 51.

⁷⁰ PALOUSH, R. *Čas výchovy*. Praha: SPN, 1991. str. 237.

⁷¹ MRHAČ, J. Cíl výchovy, J. A. Komenský a my. *Pedagogická orientace*. 2018, Sv. 2, str.5.

a ví, jak správně jednat. Moudrosti pak dosáhne ten, kdo je vychován pro tento život a svět. Moudrost nemá co do činění se vzdělaností, moudrost je mravní způsobilost a obecné poznání věcí.⁷²

Toto pak je cíl výchovy Komenského a takto vychovaný člověk je člověkem, který je platným členem společnosti. Člověk, cítí-li se být platným členem společnosti, spíše prožije šťastný, plný a spokojený život. Pokud jsou lidé takto vzdělání, profituje celá společnost.⁷³

Nadčasové dílo *Didaktika velká*, které Komenský napsal, je příručka o správném vyučování. Jak Komenský o svém díle tvrdí: „Všeobecné umění, jak učit všechny všemu, spolehlivě, lehce, důkladně k pravému vzdělání, ušlechtilým mravům a vroucí zbožnosti.“

74

Bůh nám dal život přesně tak dlouhý, jak uznal za vhodné, abychom jej mohli rozumně prožít. Pokud by měl člověk k dispozici stovky nebo tisíce let, rozplýval by se v marnosti a nebyl schopen řádného využití času k prohloubení vědění. Zároveň bůh dal k dispozici mnoho věcí ke cvičení a vzdělávání. Příležitosti jsou vrtkavé a pomíjivé, abychom byli nuceni je využít hned. Konečný úsudek o věcech se tvoří nesnadný pro zbystření pilnosti. Z prozřetelnosti boží jsme byli stvořeni nedokonalými, abychom měli důvod se snažit k dokonalosti přiblížit.⁷⁵

3.2.2 J. J. Rousseau

Rousseau považuje za nejdůležitější, aby byl člověk sám sebou, učil se věcem, které ho učiní správným člověkem. Důležité je chovat se s úctou a respektem k lidem, se kterými žije. Nezáleží na tom, jakému povolání se člověk bude v budoucnu věnovat, pokud bude v základu dobrým člověkem.⁷⁶

Cílem učení není žákovi předat hromadu vědomostí, ale naučit jej, kde vědomosti získávat po celý život.⁷⁷

---

⁷² PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. SPN : 1957, Praha. str. 142.; Srov. ČAPKOVÁ, D. *Některé základní principy pedagogického myšlení J. A. Komenského*. Praha: Academia, 1977. str. 67.

⁷³ *Tamtéž*, str. 143.

⁷⁴ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 43.

⁷⁵ *Tamtéž*, str. 119.

⁷⁶ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 15.

⁷⁷ *Tamtéž*, str. 248.

3.3 Edukační přístup – Obsah vzdělávání

3.3.1 J. A. Komenský

Obsah vzdělávání Komenského vychází především z triády: moudrost, mravnost a víra. Jednotlivým oblastem této triády se člověk učí v průběhu svého života.

Výchova v dětství, dospívání:

Komenský si je dobře vědom, že esenciálním obdobím pro výchovu je období dětství a dospívání, z tohoto období je však nejdůležitější rané dětství. Jak sám Komenský hlásá: „Křivě rostlý strom, vzpřimovati těžko; cvičit dítko od útlého věku je nutnost, výchova se nesmí odkládat.“⁷⁸

Toto tvrzení Komenský dokazuje především svou knihou *Informatorium školy mateřské*, které toto období skvěle mapuje. V této knize Komenský jasně definuje vstupy, průběh a výstupy, který mají být děti vystavovány. Definuje mravy a ctnosti, které se má dítě naučit.⁷⁹

Nejenže Komenský tyto mravy a ctnosti definuje, on i radí, jak má vychovatel k těmto ctnostem děti vést. Jak uvádí v *Informatoriu školy mateřské: Základy dobrých mravů a ctností tvoří dvanáct důležitých prvků. Patří sem střídmost, co se jídla a pití týče, pořádnost v životě a jídle, šetrnost k ostatním, poslušnost vůči autoritám jako je například učitel. Další body činí pravdomluvnost, spravedlnost – nekrást ani neskrývat, pracovitost, kde zahálka nemá místo. Důležité je vědět, kdy mluvit a kdy mlčet. S tím souvisí trpělivost a učení toho, jak se ovládnout v obtížných situacích, ochotnost, kdy je důležité pomáhat starším a potřebným. Základem každé výchovy je zdvořilost, s tím související děkování, slušné chování a nakonec upřímnost.*⁸⁰

„Dítě se má naučit kdy mlčet. Ve zdravé mlčenlivosti jest veliké moudrosti.“⁸¹

---

⁷⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1975. str. 13.

⁷⁹ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 297n.

⁸⁰ KOMENSKÝ, J. A. *Informatorium školy mateřské*. Praha: SPN, 1975. str. 34n.

⁸¹ *Tamtéž*, str. 34n.

Etapy výchovy dle Komenského:

Komenský jednotlivé etapy výchovy popsal ve Vševýchově, kde se konkrétní přístupy snažil co nejlépe přiřadit k věku vychovávaných. Etapy výchovy jsou dle něj škola zrození, dětství, chlapectví, jinošství, mladosti, mužnosti, stáří, smrti:

➤ **Škola zrození (Schola geniturae)**

„Dobře se narodit, dobře žít a dobře zemřít jsou tři pilíře lidského požehnání.“⁸²

Škola zrození překládá jakýsi návod pro rodiče, jak rodit děti Bohu. Plození dětí se povoluje pouze v manželství, kdy oba rodiče vedou počestný, zdravý a zbožný život.⁸³

➤ **Škola dětství (Schola infantiae)**

Do školy dětství spadá jedinec od narození do šesti let. Správná a zbožná výuka má za cíl udělat z dítěte člověka oddaného bohu, naučit jej správných mravů a naplnit mu mysl vědomostmi.⁸⁴

Toto období je důležité, jelikož správná výchova v tomto období zaručí, že je dítě opatřeno návyky, ať už vzdělávacími, zbožnými či návyky zaměřenými na zručnost. Tyto návyky zajistí, že při dospívání vnímá člověk potřebu tyto schopnosti rozvíjet.⁸⁵

Při výchově a vzdělávání dětí je důležité k tomu přistupovat lidsky, ne však přísně. Přísné prostředí děti stresuje a často si odnesou méně poznatků než z vlidného prostředí.

Komenský vytyčil jednotlivé třídy školy dětství dle věku i přístupu:

1. - úvodní třída novorozenecká (do 1,5 měsíce) – odevzdání se Bohu (křest)
2. - kojenecká třída (do 1,5 roku) – dítěti se dostává láska, něha a pozornost matky
3. - třída blábolení a prvních kroků (období individuální) – učení prvních slov a mluvy, pohybu
4. - třída smyslového vnímání (období individuální) – vytyčování toho, co se smí, nesmí. Co je dobré, co zlé. Co nám může ublížit, co prospět.
5. - třída mravů a zbožnosti (období individuální) – toto období, dle Komenského přichází ve chvíli, kdy dítě začne něco chtít nebo naopak odmítat a naučí se bát. Učení mravů, zbožnosti (příklady: dobré i zlé; poučování; disciplína).

---

⁸² **KOMENSKÝ, J. A.** *Vševýchova*. Bratislava: Obzor, 1992. str. 143.

⁸³ *Tamtéž*, str. 143n.

⁸⁴ *Tamtéž*, str. 149.

⁸⁵ *Tamtéž*, str. 149n.

6. - třída prvního společného vzdělávání (období od 4. do 6. roku) – dítě se má začít vzdělávat v kruhu svých vrstevníků. Dítě si hraje, učí se, zpívá, pěstuje mravnost, zbožnost, cvičí smysly, paměť, a to vše mezi svými vrstevníky pod dohledem vychovatelek. V těchto ideálních „předškolních“ školách by se děti měly zdokonalovat v mluvě. Učít se hlavně desateru, číslům po stovku a malou násobilku. Tato škola má být hlavně hrou. Smysl této předškolní školy je v rozdmýchání lásky dětí k vědomostem.⁸⁶

➤ **Škola chlapectví (Schola pueritiae)**

Do této kategorie patří výchova dětí od 6 do 12 let. V tomto věku se rodiče i učitel snaží dětem všítit praktické dovednosti.⁸⁷

Rozvíjí se především schopnosti a dovednosti, mezi něž patří hlavně psaní, čtení a správné vyjadřování. Zkrátka jde o naučení všeho základního, což slouží jako základ pro rozvíjení v dalších etapách života.⁸⁸

Komenský pro tuto školu vypracoval rozdělení tříd na základě věku. Popsal okruhy výuky, výstupy i způsob vzdělávání („škola hrou“). Definoval i didaktické přístupy s četnými radami a svými postřehy pro začínající učitele.⁸⁹

I přes název Škola chlapectví, nejedná se o školu určenou pouze pro chlapce. To dokazuje Komenského tvrzení: „Školy mají přijímat veškerou mládež, nejen dívky bohatých a vznešených lidí, nýbrž všechny stejně, bohaté i chudé, hoši i dívky mají býti přijímáni do škol.“⁹⁰

➤ **Škola dospívání (Schola adolescentiae)**

Období od 12 let do dosáhnutí plného tělesného vzrůstu. V tomto období se věnujeme hlavně výuce jazyků, přírodních věd, mravů a zbožnosti.⁹¹

Konkrétní obsahy výuky Komenský rozebírá ve Velké didaktice.

---

⁸⁶ **KOMENSKÝ, J. A.** *Vševýchova*. Bratislava: Obzor, 1992. str. 158n.

⁸⁷ *Tamtéž*, str. 177n.

⁸⁸ *Tamtéž*, str. 173.

⁸⁹ *Tamtéž*, str. 177n.

⁹⁰ **KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J.** *Výbrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 92.

⁹¹ **KOMENSKÝ, J. A.** *Vševýchova*. Bratislava: Obzor, 1992. str. 196n.

➤ **Škola mladosti (Schola inventutis)**

„Cílem vzdělávání mládeže bude porozumění moudrosti, ctnostem a víře. Prostředkem toho je celý svět, celá mysl a celá kniha *Pisma svatého* a z toho sestavená vševědná soustava“.⁹²

Tato škola se dělí na tři části: 1. akademie, 2. cestování, 3. volba povolání

1. Akademické studium má tři třídy: I. pansofickou, II. panbiblickou, III. panetoimickou (zkušební)

Akademie je dílnou moudrosti, místo s nejrůznějšími knihami, plné učenců

2. Cestování (Apodemia) – Cestovat se má pro posílení moudrosti a nabytí zkušeností. Získané zkušenosti nám usnadní výběr vhodného povolání.
3. Volba povolání

➤ **Škola mužnosti (Schola virilitatis)**

Mužnost Komenský přirovnává k měsícům od července po listopad, kdy se sbírají výsledné plody úmorné dřiny. Výsledná úroveň vzdělání i praxe se prohlubuje. Je to věk kdy muž začíná vykonávat povolání.⁹³

Cílem této školy je moudré rozhodování a konání v životě, moudré užívání a prožití života. Prostředky k tomuto cíli jsou náboženské texty, povinnosti a stálé učení. Učení je důležité v průběhu celého života.

Komenský uvádí všeobecné rady a pravidla pro spokojený a uspořádaný průběh tohoto nejdějšího období lidského života.⁹⁴

➤ **Škola stáří (Schola senii)**

„Stáří je dovršením životních skutků.“⁹⁵ „Všechno je dobré, pouze pokud je dobrý konec.“⁹⁶

Toto období je o přípravě těla a duše na zesnutí. Cílem je správné využití dosavadního života, prožití zbytku života a správné uzavření celého pozemského života radostným vstoupením do věčného ráje.⁹⁷

---

⁹² KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova*. Bratislava: Obzor, 1992. str. 208n.

⁹³ *Tamtéž*, str. 223n.

⁹⁴ *Tamtéž*, str. 223n.

⁹⁵ *Tamtéž*, str. 247.

⁹⁶ *Tamtéž*, str. 248.

⁹⁷ *Tamtéž*, str. 248

➤ Škola smrti (Schola mortis)

Škola smrti je vhodná pro každý věk. Každý zbožný člověk by si měl uvědomovat svoji smrtelnost a přemýšlet o ní. Tím budeme připraveni na věčný život lépe, pokud přijde dříve.⁹⁸

3.3.2 J. J. Rousseau

Výchova nastává ihned po narození člověka.⁹⁹ Rousseau definuje tři různé druhy výchovy: výchova přírodní (člověk jí nedokáže ovlivnit), výchova věcmi (člověk ovlivňuje částečně), výchova lidská (jediná, kterou je možno zcela ovlivnit). Evidentně vyzdvihuje výchovu přírodní, jak je vidět i v jeho vnímání přirozenosti, kterou více rozebírám v kap. 3.1. Výchova sestává podle Rousseaua ze tří zdrojů – přírody, lidské aktivity a smyslového světa. Přírodní výchova ovlivňuje vnitřní vývoj našich schopností, jejich využívání pak tvoří výchovu lidskou. A výchovu věcmi tvoří zkušenosti z působení těchto věcí na naše smysly.¹⁰⁰

Rousseau často kritizuje složitost textů, které jsou dítěti předkládány k učení. Neschvaluje pasivní scholastické vyučování, učení věcí nazpaměť, naopak podporuje odpor vůči dogmatismu. Obsah samotného vzdělání je zastaralý a brzdí dítě v pokroku.¹⁰¹

„Vše, čeho nemáme při narození, a čeho potřebujeme až vyrosteme, dává nám výchova.“¹⁰² Na základě této své myšlenky Rousseau rozlišuje způsoby výchovy dle věku. V knize *Emil čili o výchově* popisuje přístupy ve výchově podle kapitol: do 2 let, od 2 do 12 let, od 12 do 15 let, od 16 let do 20 let.

Výchova do 2 let:

V tomto věku chce dítě nejprve všechno ohmatat, protože je to v tom čase jeho nejvíce vyvinutý smysl. Učení se cítit teplo, zimu, těžkost a lehkost těles je velice důležité. Vnímání tvaru a velikosti napomáhá jeho rozvoji. Později se učí porovnávat ohmatané věci s tím, co vidí.¹⁰³

---

⁹⁸ KOMENSKÝ, J. A. *Vševýchova*. Bratislava: Obzor, 1992. str. 260.

⁹⁹ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o vychování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 31.

¹⁰⁰ *Tamtéž*, str. 7.

¹⁰¹ FULKA, J. Jazyk a výchova v Rousseauově "Emilovi". *Filozofický časopis*. 2011, Sv. 59, str.4.

¹⁰² ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o vychování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 6.

¹⁰³ *Tamtéž*, str. 46.

Prvním stavem člověka je stav ubohosti a slabosti, proto první hlasový projev je tvořen pláčem. Dítě se tím stává součástí společenského řádu, kde matka se snaží ukojit jeho potřeby. Dítě je nutné usměrňovat a krotit v jeho rozmarech a plnit jen věci nezbytné, aby se nestalo nezkrotitelným a rozmazleným. Snažit se vštípit jim více svobody a méně vlády, aby více jednaly samy a méně žádaly od druhých. ¹⁰⁴

Výchova od 2 do 12 let:

Dochází k přirozené výměně pláče za řeč. S tím se však pojí i odmlouvání a lhaní. Není dobré, aby si dítě navyklo, že vše dostane jednoduše. Pokud jednou něco nedostane, stane se nešťastným z odepřené možnosti. Mělo by dostávat věci potřebné, ne proto, že si jich žádá. ¹⁰⁵

V tomto věku se hodí s dítětem lehce manipulovat a nezavdat mu domněnku, že dospělý je pro něj autoritou. Nehodí se ničeho mu zakazovat ani nařizovat. Pokud něco nemá činit, je nutné mu to zakázat hned a nerozmlouvat o tom. Naopak věci, co smí je dobré povolit hned. ¹⁰⁶

Výchova od 12 do 15 let:

Otázky je třeba přizpůsobit věku a chápavosti dítěte. Pokud dítě udělá chybu, neopravujte ho, nechte jej, aby si chybu opravil sám. ¹⁰⁷ Dítě si samo hledá, čemu se chce učit, co ho zajímá a musí hlavně chtít se vzdělávat. V tomto věku nucení do vzdělávání může podnítit zatvrzelost a odpor k učení. ¹⁰⁸ „Nenávidím knihy, učí člověka jen mluvit o věcech, kterých neví.“ ¹⁰⁹

Doporučuje se zaměřit na vzdělání a tříbit vztah k práci, nedoporučuje rozvoj v oblasti náboženství. ¹¹⁰

Výchova od 16 let do 20 let:

---

¹⁰⁴ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o vychování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 49.

¹⁰⁵ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o vychování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 79n.

¹⁰⁶ *Tamtéž*, str. 83.

¹⁰⁷ *Tamtéž*, str. 193.

¹⁰⁸ *Tamtéž*, str. 206.

¹⁰⁹ *Tamtéž*, str. 213.

¹¹⁰ *Tamtéž*, str. 213.

Teprve v tomto období je vhodná chvíle na hlubší mravní výchovu, mezilidské vztahy a náboženství. Jelikož teprve v tomto věku je člověk schopen těmto složitostem porozumět.¹¹¹

3.4 Edukační přístup – Metoda předání vzdělání

3.4.1 J. A. Komenský

Komenský chtěl být původně pouze teologem, ale okolnosti tomu chtěly jinak a stal se nejen teologem, ale i pedagogem. Když se dostal do čela přerovské školy coby ředitel, chtěl změnit vyučovací metody a obsah výuky, protože si sám jako žák zažil, jak neuspokojivé vyučovací metody na této škole vládly. Pochopil, že na většině škol je výuka nezáživná a bolestivá. Na některých školách se bolest projevovala i fyzicky, když netrpělivý učitel trestal za neznalost důtkami a ranami holí.¹¹²

Podstatnou součástí výchovy je usměrňování, kárání či trestání ale také oceňování. Tyto prostředky výchovy se vztahují hlavně na období školní.

Komenský doslovně definuje svou představu ideálních škol, které mají splňovat především to, aby vzdělávána byla veškerá mládež, které bude vštípena moudrost, šlechtnost a svatost. Definuje období trvání tohoto vzdělávání a způsob, který by měl být bez zbytečných tělesných trestů a nucení. Zároveň požaduje, aby výstup těchto škol nebyl zdánlivý a povrchní, nýbrž důkladný a opravdový. Komenský určuje i ideální dobu výuky. Škola s těmito úpravami by žáky samotné měla těšit.¹¹³

Základní pravidla musí být stručná a jasná a vysvětlena jednoduše a rychle. Snadné věci, které již dítěti mohou být známé, se učí na začátku a postupně se propracovává k věcem těžším na pochopení. Propojení teorie s praxí zde tedy hraje velice důležitou roli pro pochopení daných informací. Učení věcí nazpaměť k ničemu nevede, akorát žáky stresuje.¹¹⁴

---

¹¹¹ CACH, J. *Rousseaua a jeho pedagogický obsah*. Olomouc: Promberger, 1967. str. 130n.

¹¹² FLOSS, P. 1992. *Labyrint srdce a ráj světa*. Příbram: Fénix, 1992. str. 170.

¹¹³ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 103n.

¹¹⁴ KASPER, T. a KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada, 2008. str. 25.

Komenský říká: „Všichni lidé, ať se liší duševními schopnostmi jakkoli, mají jednu a touž lidskou přirozenost, opatřenou týmiž ústroji“. Komenský si je plně vědom individuálních predispozic všech žáků.¹¹⁵

Komenský sestavil návod, jak umírnovat žákovi neduhy v učení, kterýmiž jsou: duševní tupost, lenost, vzpurnost, drzost. Například je-li žák líný, je vhodné jej umístit mezi žáky čilé. Dále definuje nutnost pro všechny vzdělávací instituce, a to plně určit a sjednotit metodiku, vyučovací čas a obsah vyučovaných předmětů. Jak říká sám Komenský: „Nic jiného tedy nežádá umění vyučovací než umělé rozdělení času, věcí a metody.“¹¹⁶

Komenský přišel se zajímavou myšlenkou, aby se žáci v jeden den věnovali pouze jednomu předmětu. Přeskakování do jednotlivých vyučovacích hodin, tu do latiny, tu do řečtiny, vnáší do myslí malých dětí někdy více zmatku než užitku. Ačkoli i dnes se děti učí v jeden den až šest různých předmětů, často zde pokulhává kvalita vstřebaných informací.¹¹⁷

Komenský sestavil typologii žáků a radí, jak k nim přistupovat. U typu nejvzpurnějších a tupých žáků radí nelámat nad nimi hůl, ale snažit se alespoň zmírnit jejich vzpurnost. To si vysvětlují jako snahu o naučení co nejvíce mravnosti lze, i když pro samotné vzdělávání vhodní nejsou ani vhodní být nechtějí.¹¹⁸

Komenský ve Velké didaktice definuje v kapitole XVI. Všeobecné požadavky, které je nutné dodržet pro úspěšné vyučování a učení. Komenský v této kapitole tyto požadavky rozebírá velmi podrobně, avšak chtěl bych vypíchnout ty nejdůležitější zásady, kterými jsou:

1. Dodržení vhodného času

Vzdělávat žáka vědomostmi, pro které je dostatečně vyzrálý.¹¹⁹

2. Přípravenost a posloupnost ve výuce

Žák má k dispozici potřebné knihy a pomůcky. Učit nejdříve příkladům, až poté pravidlům.¹²⁰

---

¹¹⁵ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 110.

¹¹⁶ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 115.

¹¹⁷ PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. SPN : 1957, Praha. str. 189.

¹¹⁸ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 110

¹¹⁹ *Tamtéž*, str. 127.

¹²⁰ *Tamtéž*, str. 128.

3. Vědomosti předávat cíleně

Nezahrnovat rozličným množstvím vědomostí najednou. Žáci se mají v rámci jednoho předmětu zabírat pouze daným předmětem. K tomu Komenský vysvětluje: „Pramálo pochopí duch, jenž zabrán je kolika věcmi.“¹²¹

4. Vyučovat od vnitřku (základu)

Žák nejdříve formuje porozumění věcem, následuje paměť, po ní se na řadu dostane jazyk a ruka (praktická dovednost).¹²²

5. Od nauk obecných k nauce odborné

Dbáme na předávání všeobecných vědomostí, pro pochopení vědomostí odborných. Jinými slovy pokročilé vědění se protíná s širokou paletou vědění z odlišných oborů. Nutno předávat mnohé. Dle Komenského: „Ti, kteří se budou oddávat studiím, musejí znát všeobecné základy.“¹²³

Těmito zásadami se Komenský inspiroval v přírodě, jinými slovy, na tyto zásady má obrovský vliv Komenského vnímání přirozenosti člověka, které je více dopodrobna rozebráno v kapitole 3.1 této práce.

Komenský také radí zabývat se reflexí své vlastní výuky. Doporučuje učitelům častá opakování probírané látky, včetně obeznámení žáků o důležitosti opakování látky z jejich vlastní aktivity. Učitel se ptá žáků, zda všemu rozuměli, pokud ne, pak jim bez trestu vše znovu vysvětlí. Učitel opakuje podstatné věci a vrací se k nim. Učitel doporučí žákům si látku z téhož dne připomenout ještě večer i ráno, pak si toho žák zapamatuje více.¹²⁴

Komenského nadčasové rady o strukturalizaci školství, které vedou k efektivnějšímu vzdělávání ať už z pozice časové náročnosti, tak výstupní kvality, jen podtrhují nadčasové smýšlení tohoto myslitele. Ty nejpodstatnější bych chtěl uvést:

1. Škola a vyučovací hodiny mají přesně definovaný čas jejich průběhu.
2. Jeden učitel má řídit třídu
3. Jeden učitel by měl být odpovědný za konkrétní jeden předmět. Střídání učitelů není vhodné v rámci jednoho učeného předmětu.

---

¹²¹ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 131.

¹²² *Tamtéž*, str. 132.

¹²³ *Tamtéž*, str. 133.

¹²⁴ *Tamtéž*, str. 159n.

4. Všechny předměty mají být probírány dle jedné metody.
5. Vyučovat látku tak, aby navazovala a podtrhovat propojení látky s jinými předměty, pokud je
6. Snažit se nevyučovat věci nepodstatné (zbytečné).¹²⁵

3.4.2 J. J. Rousseau

Rousseau chce učit pouze praktičnosti, nikoli teorii. Otevřeně nesnáší jakékoliv fabulování a nadbytečné teoretizování. Tato nenávisť k teoretikům a náboženským mediátorům je pravděpodobně jedna z hlavních příčin, proč byla Rousseauova díla označena za heretická. Domníval se, že důležitý je přímý kontakt s bohem, nikoli skrze náboženské hodnostáře.

Nejšíře se Rousseau zaměřuje na vyučování přírodním vědám. Astronomie, chemie, fyzika a zeměpis nutí Emila k zamyšlení, pozorování a budí zvědavost k věcem z okolního světa. Rousseau odmítá vyučování dějin, protože je přesvědčen o tom, že mladý žák nemůže rozumět historii, jako ani boha pochopiti nemůže.¹²⁶

Až kolem 15. roku je dle Rousseaua vhodné děti seznamovat s lidskými vztahy i se vztahem s bohem. Předepsaným pravidlům víry se však vyhýbá, učí se poznat krásu přírody a boha nalézt.¹²⁷

Na náboženství nazírá Rousseau spíše jako na individuální záležitost, která nepotřebuje žádného prostředníka. Rousseau uznává pouze takové teorie, které napomáhají ke štěstí a lepšímu životu člověka. Jeho přístup k vědám, umění a náboženství, však nesmíme chápat negativně. Rousseau oceňuje vědu a umění, Emila tomu dokonce učí, ale pouze v praktické rovině. Émila se snaží vést k lásce k vědě. „Ať nezná vědomosti proto, že jste mu je sdělili, nýbrž proto, že jich nabyl sám; ať se neučí vědě, ať ji vynalézá.“¹²⁸

---

¹²⁵ KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J. *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 164n.

¹²⁶ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o vychování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 135.

¹²⁷ *Tamtéž*, str. 137.

¹²⁸ *Tamtéž*, str. 250.

3.5 Edukační přístup – Vzdělávání žen

3.5.1 J. A. Komenský

Komenský se pozastavuje nad cíleným nevzděláváním žen, ženy jsou hodny vzdělání stejně tak jako muži. Studovat by měl každý bez rozdílu zařazení do společenské vrstvy, množství bohatství či pohlaví. Právo na vzdělání a učení ženám jako božským bytostem nikdo nemůže odpírat.¹²⁹

3.5.2 J. J. Rousseau

Rousseau hlásá rovnost a svobodu mezi lidmi, přesto markantním způsobem rozlišuje výchovu muže a ženy. Podle Rousseaua sestává výchova ženy především z role rodičky a matky dítěte. Vzdělání ženy zahrnuje pouze povrchní znalosti, protože více nepotřebuje. Úkoly ženy představuje především vytváření rodinné pohody a starání se o manžela. Zároveň musí dbát na svou prezentaci ve společnosti, což zahrnuje krásnou a mladou pleť, tělesné zdraví a dobré mravy. Podřizuje se muži, jak v myšlenkách, tak i slovech.¹³⁰

Názory na výchovu žen plynou zejména z tehdejších společenských přesvědčení, které trvalo až do počátku 20. století.

„Příroda chce, aby ženy mysly, aby soudily, aby milovaly, aby měly vědomosti, aby pěstily svého ducha, stejně jako svoje tělo, toť jsou zbraně, které jim příroda dává, aby nahradily, co jim schází na síle, by mohly ovládati sílu naši. Mají se naučiti mnohým věcem, ale jen těm, které jim přísluší vědět.“¹³¹

Pro dívku představuje společenský život mnoho nástrah, tudíž musí být již v mladém věku vzdělávána ve slušnosti, správném rozhodování a společenských zvycích. Žena dokáže muže ovlivnit svou zdrženlivostí a ctností k dosažení jejich cílů.¹³²

Žena mladého věku se věnuje všem radostem života v podobě tance, her či láskování s chlapci. Kostel i kuchyň jsou důležitou součástí její výchovy, nikoliv však jediným prostředím, ve kterém se mladá dívka pohybuje.¹³³

---

¹²⁹ KOMENSKÝ, J. A. *Didaktika to jest umění umělého vyučování*. Praha: I.L. Kober, 1892. str. 309.

¹³⁰ CACH, J. *Rousseaua a jeho pedagogický obsah*. Olomouc: Promberger, 1967. str. 130n.

¹³¹ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o vychování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 143.

¹³² *Tamtéž*, str. 146.

¹³³ *Tamtéž*, str. 147.

4. Porovnání edukačních přístupů J. A. K. a J. J. R.

V této kapitole porovnávám jednotlivá hlediska vzdělávacích přístupů tak, jak jsem si je určil v kapitole třetí.

Tato porovnání řeším formou otázek, kladených směrem k J. A. K. a J. J. R., mou snahou bude na ně odpovědět co nejlíže tomu, jak by na ně pravděpodobně odpovídali samotní myslitelé. Poté následuje porovnání vycházející z mého úsudku.

4.1 Cíl vzdělávání

Ptám se tedy „Co je cílem vzdělávání, dle J. A. Komenského a J. J. Rousseau?“

J. A. Komenský:

Cílem je vychovat a vzdělat člověka všestranného, mravného, moudrého a upřímně zbožného. Člověka především takového, který je prospěšný sobě a svému okolí. Člověka, který se bude z vlastní iniciativy vzdělávat v průběhu celého svého života. Tato odpověď by se dala shrnout do krátkého „potlačovat zlé a rozvíjet dobré“.

Připomínám, že moudrost a vzdělanost není totéž. Jak definuje Patočka, Kyrásek a Kopecký. Moudrost je mravní způsobilost a obecné poznání věci.¹³⁴

J. J. Rousseau:

Cílem je vychovat a vzdělat člověka svobodného, mravného, respektujícího a nezávislého. Jestliže byl člověk při narození dobrý, tak ať je jím nadále. Rousseau dává důraz na nadbytečnost učení přílišného objemu informací, chce spíše, aby si člověk informace tvořil sám ze svých vlastních zkušeností a dedukce.

Porovnání:

Cíle vzdělávání těchto myslitelů se v určitých pohledech shodují a v některých jsou zcela odlišné. Chtěl bych především poukázat na fakt, že Rousseauovy myšlenky jsou zbytečně taženy do extrémů. Kupříkladu ve snaze vzdělat člověka takového, aby vycházel z vlastních názorů a dedukce by nebylo nic špatného, pokud by se tento přístup nehnal do vyhraněných mezí. Nevylučuje se to ani s názory Komenského, avšak Komenský

---

¹³⁴ PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. Praha: SPN, 1957. str. 142.

si předkládá za důležité mít ke svým názorům a dedukcím zpětné všeobecné informace a podklady, na základě, kterých lze své názory stavět, to dle mého názoru Rousseau opomíjí.

Vzdělávání k mravům oba myslitelé věnují důležitost.

Oba myslitelé se kompletně neshodují na tom, jaký by měl být cíl vzdělávání v otázkách náboženských, příčinou tohoto rozkolu je především rozdílný kulturně historický kontext období jejich života.

4.2 Obsah vzdělávání

Ptám se tedy „Jaký obsah se má předat, dle J. A. Komenského a J. J. Rousseau? Co má být obsahem vzdělávání, dle J. A. K. a J. J. R.“

J. A. Komenský:

Komenský ve svých dílech věnujících se vzdělávání vytyčil komplexní návod toho, co má být obsahem vzdělávání v jednotlivých etapách života. Abych se vyvaroval popisování těchto jednotlivých etap, které jsem dříve rozebral, pokusím se obsah vzdělávání shrnout v rámci celku. Jednotlivé obsahy vzdělávání vůči věku vzdělávaného je věcně popsáné ve *Vševýchově*.

Komenský podtrhává důležitost vypěstování návyků u člověka, a to především od nejtělejšího dětství, a to s vírou, že tyto pozitivní návyky si člověk udrží po celý svůj život. Především pak druh návyku, kdy se člověk permanentně v průběhu celého svého života zajímá a edukuje o prostředí, kterým je obklopuván a odbornosti, které se věnuje, ať už je jakákoliv.

„Vědět mnohé, ne mnoho.“ Všeobecný přehled o věcech a procesech, které nás obklopují, taková neznalost by mohla vést v životech lidí k citelným znevýhodněním v jejich životech.

Obsahem je vedení k mravnosti, ctnostem již od útlého věku.

Komenský zdůrazňuje důležitost průběžné přípravy na život věčný, smířením se a uvědoměním si vlastní smrtelnosti.

Obsah: moudrost (vědomosti, zkušenosti), mravnost (chování ctnosti), víra (písmo svaté, život po životě příprava na smrt).

Samotný obsah vzdělávání se mění s věkem a mentálními schopnostmi vzdělávaného, Komenský jednotlivé etapy pečlivě vytyčil k danému období života. Faktem zůstává, že by každý člověk měl mít povědomí úměrné jeho schopnostem.

Povědomí zejména o mravech, zbožnosti, čtení, psaní, počítání a rétorice, dále pak přírodních vědách, cizích jazycích a zejména obecné znalosti o kulturně-sociálním prostředí, které daného člověka obklopuje po celý jeho život. To je dle mého názoru odpovědí na otázku: „Co má být obsahem vzdělávání, dle J. A. K.?“

J. J. Rousseau:

Obsah: Učení se k nezávislosti, vlastnímu názoru, přírodním vědám. Klade důraz na tělovýchovu a fyzické i praktické schopnosti žáka.

Dle Rousseaua jsou důležité vědomosti čistě fyzické a přírodní, proto mluví převážně o vzdělávání v oblastech přírodních věd. Abstraktním a metafyzickým vědním disciplínám nevěnuje pozornost.

Otázky morální ve své podstatě Rousseau řeší, avšak striktně odmítá tyto hodnoty nazývat pojmy jako morálka.

Rousseau, nevyklučuje důležitost teoretických znalostí, učení těchto znalostí doporučuje až ve věku téměř dospělém nebo dospělém. Při vzdělávání dítěte (do 15 let) chce učit spíše zájmu o vědy, tudíž vypěstovat zájem, lásku a návyk k nim. Toto tvrzení se neomezuje pouze na přírodní vědy. Tuto úvahu chci dokázat citacemi: „Vědomosti čistě teoretické nehodí se hrubě pro děti, anikdyž se blíží věku jinošskému.“¹³⁵

„Nejde o to naučiti je vědám nýbrž vzbuditi v něm chuť a lásku k nim.“¹³⁶

Obsah vzdělávání, bych shrnul jako: Když vědět, tak skutečně rozumět, to má větší hodnotu než znát mnoho povrchně.

Porovnání:

Největším rozporem mezi Komenským a Rousseauem je náhled na obsah vzdělávání v oblasti náboženství. Zde Komenský podtrhává důležitost věnování se tomuto učení od útlého věku, zatímco Rousseau tato abstraktní učení oddaluje na věk, blížící se mladému dospělému. V důležitosti učení se exaktním vědám jako jsou matematika a přírodní vědy se víceméně shodují, když opomineme odchylky věku, kdy se má žák těmto vědám věnovat.

---

¹³⁵ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 202.

¹³⁶ *Tamtéž.*, str. 194.

Když vědět, tak skutečně rozumět, to má větší hodnotu než znát mnoho povrchně. Dle J. J. R.: „Emil má málo vědomostí, ale ty, které má, jsou opravdu jeho; neví nic polovičatě.“¹³⁷

Rousseauovo učení mi více než příručka ke vzdělávání připadá jako manifest Rousseauových světonázorů.

4.3 Metoda vzdělávání

Ptám se tedy „Jakou metodou nebo jakými metodami předávat vzdělání, dle J. A. Komenského a J. J. Rousseaua?“

J. A. Komenský:

Metody vzdělávání jsou Komenským opět pečlivě zpracované a definované napříč mnoha Komenského díly. Komenský přináší mnoho užitečných rad, pravidel a návodů, jak by měli učitelé vzdělávat své žáky.

Skupině žáků by se měl věnovat pouze jeden učitel v rámci jedné látky. Během jednoho dne by měl být probírán jeden konkrétní předmět. Vyučovat látku návazně a podtrhovat propojení látky s jinými předměty, pokud je. Žáci jsou srozuměni s pravidly vyučování, vědí, kdy vyučování začíná a končí a vědí, jak se mají chovat v procesu výuky. Výuka by měla žáky bavit a zajímat. Důležité je začít výukou nejdříve obecných základů poté teprve detailů.

Komenského metody výuky, které uplatňuje, sdílejí podobu s těmi dnešními. Příkladem bych uvedl: Monologické metody, Názorně-demonstrační metody, Dovednostně-praktické metody.

J. J. Rousseau:

Metody, předkládané Rousseauem, mají vést k prakticky využitelným dovednostem a znalostem. Odmítá a snaží se vyhýbat teorii a knihám, klade důraz na učení způsobem dedukce a pozorování. Dle Rousseaua by si měl na nové informace žák přijít sám a učitel je pouhým rádčem, který žáka postrkuje správným směrem v cestě za nabytím nových informací.

---

¹³⁷ ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha: Dědictví Komenského, 1910. str. 247.

Rousseauovy metody výuky, které uplatňuje, sdílejí podobu s těmi moderními. Příkladem bych uvedl: Dedukce, indukce, problémová metoda.

Rousseau tvrdí, že ideální forma výuky je taková kdy jednoho žáka provází jeden učitel/vychovatel v průběhu celých svých předškolních a školních let.

Porovnání:

Rousseauovy metody oproti metodám Komenského jsou na svou dobu liberálnější, progresivnější a volnější, avšak dle mého názoru rozhodně nejsou praktičtější a funkčnější. Komenský své metody vede k co největší využitelnosti a praktičnosti a jsou určené pro široké spektrum žáků s různorodými schopnostmi a vzdělávacími odlišnostmi na svoji dobu. Zatímco Rousseauovy metody by možná byly za určitých podmínek kvalitnější a produktivnější, mou obavou zůstává, že tyto podmínky by musely splňovat prvky tak vyhraněné až by se přibližovaly laboratornímu prostředí. Z tohoto poznatku plyne, že prakticky nevyužitelné.

4.4 Vzdělávání žen

Ptám se tedy „Je vhodné vzdělávat ženy, pokud ano, jak mají být vzdělávány, dle J. A. Komenského a J. J. Rousseaua?“

J. A. Komenský:

Z Komenského učení jasně vyplývá, že vzdělávání nemůže být výsadou nějaké úzké skupiny lidí, nýbrž by mělo být dostupné všem, a to bez rozdílu pohlaví a sociálního statutu. Považoval za důležité vzdělávání se v průběhu celého života člověka obecně, jelikož vzdělávání zvyšuje kvalitu lidských životů. Tudíž bylo vzdělávání se důležité i pro ženy, ačkoliv se ženy v dospělosti věnovaly zejména péči o rodinu a zbožnosti.

J. J. Rousseau:

Dle Rousseaua by se mělo vzdělávání žen už od útlého věku orientovat směrem rodinné výchovy, kultivace domácího prostředí, péče o své děti a svého manžela. Rousseau tudíž zastává velmi konzervativní názory souběžně prolínající dobu jeho žití a působení.¹³⁸

---

¹³⁸ NOVÁK, J, SVOBODA, M., ROUSSEAU J. J. *Emil čili o výchování II.díl*. Praha: Dědictví Komenského, 1911. str. 223n.

Porovnání:

Komenský nespatoval konflikt mezi vzděláváním žen v průběhu života a tradičními povinnostmi. Samozřejmě se ženy nevěnovaly akademickým znalostem. Hlavním vzděláváním bylo prohlubování znalosti Písma svatého.

Rousseauovi přišlo zbytečné vést ženy obecně ke vzdělávání, zejména z obavy, že by toto vzdělávání vedlo k rozptylování žen v povinnostech, kterým se měly naplno oddávat.

5. Závěr

Tvrdím, že Komenský a Rousseau měli mnoho společných témat, kterým věnovali pozornost, avšak jejich věcný přístup k těmto tématům měl zřídka kdy něco společného.

Komenský byl na rozdíl od Rousseaua velmi ovlivněn svou vroucí zbožností a teologickou praxí, což se projevovalo i v jeho edukačních přístupech. Učení se zbožnosti vnímal jako jedno velké samostatné edukační téma důležité pro život každého člověka. S tímto tématem se pojí nutnost vzdělávat se v Písmu svatém a vnímání Boha již od útlého věku. Zatímco Rousseau tyto, dle něj „abstraktní a metafyzické“ myšlenky doporučuje vnímat až ve věku blízkému dospělosti.

Komenský měl cit pro vnímání individuálních rozdílů a schopností svých žáků. Individuální rozdíly je schopen identifikovat a vzdělával proto s myšlenkou, že každý má mít povědomí úměrné jeho schopnostem. Rousseau je přesvědčen, že zdravý člověk se může naučit cokoli, je-li správně veden. Individuální rozdíly v kognitivních schopnostech nerozlišuje.

Rousseau zastával nerealistickou myšlenku, že ideální věc pro vzdělávání by bylo mít jednoho vychovatele/učitele po celou dobu předškolního a školního vzdělávání. Zatímco Komenského vnímání ideální výuky tvoří jeden učitel pro jednu skupinu žáků, probírající jednu konkrétní látku v rámci jednoho dne.

Komenský své vzdělávací rady na rozdíl od Rousseaua vypracoval do mnoha užitečných konkrétních rad, knižních návodů a snažil se těmto radám dát systematickosti, řád a pravidla. Jeho celoživotní díla vůbec poprvé dávají ostatním učitelům návod, dle kterého mohou postupovat nebo se jím alespoň inspirovat. Práce, kterou za sebou zanechal je upřímnou snahou o zlepšení kvality výuky a zjednodušení vzdělávání jak pro učitele, tak pro žáky a studenty. Rousseauovo dílo je dle mého názoru soubor doporučení, která nejsou příliš praktická a vyžadovala by speciální podmínky pro naplnění. Jeho pozitivní odkaz spočívá zejména v popularizaci onoho tématu vzdělávání. Tato popularizace nastartovala širší povědomí o některých základních pojmech spjatých se vzděláváním a výchovou, dala impulz laické veřejnosti ke zvýšení pozornosti při edukaci svých potomků. Za jeho největší přínos považuji to, že upozornil na dlouho opomíjené.

Rozdíl v obsahu vzdělávání spočívá v tom, že zatímco Rousseau končí edukaci v dospělém věku, Komenský doporučuje výchovu, respektive vzdělávání po celý život jedince.

Pro porozumění jakékoli tématice je důležité pochopit propojení teorie a praxe. Rousseau se zaměřoval výhradně na praxi a teorii považoval za nepodstatnou, kdežto Komenský propojil obě tyto složky a dokázal tak žáka lépe připravit na život.

Jejich společný cíl spočíval ve snaze redefinovat pohled na edukaci své doby, zvolený přístup v této snaze se opět vzájemně odlišuje. Komenský v tomto údělu zvolil cestu upřímného reformátora, který navazoval na již zažité s urputnou vůlí zpřístupnění a zkvalitnění edukace. Rousseau tuto snahu pojal s motivací bourat zažité a redefinovat edukaci s jeho viděním světa, které stavěl na návratu k přírodě a přirozenému stylu života, tak jak na něj nahlíží on sám.

6. Citovaná literatura

- CACH, J.** *Rousseaua a jeho pedagogický obsah*. Olomouc : Promberger, 1967. str. 158.
- ČAPKOVÁ, D.** *Některé základní principy pedagogického myšlení J. A. Komenského*. Praha : Academia, 1977. str. 67.
- DOSTÁL, A.** *Kdo je J. J. Rousseau*. Praha : Orbis, 1947. str. 11.
- FLOSS, P.** *Labyrint srdce a ráj světa*. Příbram : Fénix, 1992. str. 170.
- FULKA, J.** Jazyk a výchova v Rousseauově "Emilovi". *Filozofický časopis*. 2011, Sv. 59, 4.
- HÁBL, J.** *Aby člověk neupadal v nečlověka*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2015. str. 201.
- HÁBL, J.** *I když se nikdo nedívá*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2015. str. 185.
- HÁBL, J.** *Na charakteru záleží. Problém učitelnosti dobra*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2020. str. 264.
- KASPER, T. a KASPEROVÁ, D.** *Dějiny pedagogiky*. Praha : Grada, 2008. str. 222.
- KOHOUT, K.** *Základy obecné pedagogiky*. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského, 2007. str. 152.
- KOMENSKÝ, J. A. a PATOČKA, J.** *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1958. str. 450.
- KOMENSKÝ, J. A.** *Didaktika to jest umění umělého vyučování*. Praha : I.L. Kober, 1892. str. 309.
- KOMENSKÝ, J. A.** *Informatorium školy mateřské*. Praha : SPN, 1975. str. 52.
- KOMENSKÝ, J. A.** *Kšaft umírající matky jednoty bratrské*. Praha : Spolek Komenský, 1928. str. 54.
- KOMENSKÝ, J. A.** *Vševýchova*. Bratislava : Obzor, 1992. str. 263.
- MRHAČ, J.** Cíl výchovy, J. A. Komenský a my. *Pedagogická orientace*. 2018, Sv. 2, 5.
- NOVÁK, J, SVOBODA, M., ROUSSEAU J. J.** *Emil čili o vychování II.díl*. Praha : Dědictví Komenského, 1911. str. 471.
- NOVÁK, J.** *J. J. Rousseau, jeho doba, život a dílo*. Praha : autor neznámý, 1910.
- NOVÁK, J.** *O životě, názorech a spisech Rousseauových*. Praha : Dědictví Komenského, 1910. str. 249.
- PALOUŠ, R.** *Čas výchovy*. Praha : SPN, 1991. str. 237.
- PALOUŠ, R.** *Komenského boží svět*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1992. str. 142.

PATOČKA J., KYRÁŠEK J., KOPECKÝ J. *Nástin života a díla*. Praha : SPN, 1957. str. 252.

PATOČKA, J. *Komeniologické studie*. Praha : Alfaprint, 1997. str. 426.

PELCLOVÁ, N. *Filosofická a pedagogická antropologie*. Praha : UK, 2004. str. 201.

ROUSSEAU, J. J. *Emil čili o výchování*. Praha : Dědictví Komenského, 1910. str. 250.

ROUSSEAU, J. J. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha : Svoboda, 1949. str. 120.

ROUSSEAU, J. J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. str. 282.

ROUSSEAU, J. J. *Vyznání*. Praha : Odeon, 1978. str. 544.